

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ "НАВИЧКИ" В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Останніми роками в Україні набуває все більшу значущість реформування системи вищої педагогічної освіти. Це пов'язано з тими складними завданнями модернізації українського суспільства, які ставить перед країною перехід на європейський шлях розвитку і необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців у всіх сферах людської діяльності, включаючи і педагогічні професії. Однією з систем оцінок критеріїв якості професійної методичної підготовки майбутніх учителів є рівень оволодіння ними відповідними методичними знаннями, уміннями і навичками. Водночас, саме трактування поняття "навички" не має загальноприйнятого науково-педагогічного визначення. Тому порівняльний аналіз підходів до визначення цього психолого-педагогічного феномена, запропонованого різними дослідниками, становить інтерес для сучасної методики навчання іноземної мови.

На жаль, вивчення власне навичок, як самостійного і самодостатнього психолого-педагогічного феномена, останніми роками не набуло широкого поширення. Здебільшого, безпосередньо цій проблемі присвячені лише окремі, хоч і достатньо просторові, статті в різних педагогічних і психологічних виданнях, енциклопедіях, словниках (В.І. Войтко, Г.М. Коджаспірова, З.А. Решетова, В.А. Мижериков та ін.). Подібна ситуація, з одного боку, підвищує актуальність обраної проблеми. З іншого боку, вона дещо ускладнює проведення дослідження із запропонованої тематики, оскільки відомості про навички в цілому і професійно-педагогічні навички педагогів, як правило, частково представлені в текстах сучасних публікацій і дисертацій (В.В. Баркасі, В.І. Лозова, С.Ю. Ніколаєва, М.П. Лукашевич, О.М. Семенов, С.В. Ситнік, Л.В. Ткачук, М.В. Туленков, Г.В. Троцько, С.П. Шатилов та ін.). На жаль, у більшості схожих робіт (В.В. Баркасі, О.М. Семенов, Л.В. Ткачук), в яких розглядається феномен "навички" та їх класифікація, ці відомості часто мали допоміжний і другорядний характер по відношенню до основних тем цих досліджень.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу використання поняття "навички" у вітчизняній методичній літературі ХХ ст.; розгляді еволюції і сучасного стану трактування цього феномена у відповідній психологічній та методичній літературі, аналізу сучасних підходів до класифікації навичок.

Організація вищої педагогічної освіти завжди залишалася в центрі уваги як радянської, так і сучасної української методичної науки. Одним з найважливіших завдань у цій сфері стала розробка критеріїв оцінки його якості. В останні десятиліття в цій сфері відбулися помітні зміни. Спочатку в педагогіці домінував формальний підхід до визначення якості вищої педагогічної освіти. Але згодом його почали оцінювати з інтеграційних позицій, які забезпечують подібним утворенням ширші особистісні та соціальні результати. Поряд з таким інтегрованим визначенням соціально-особистісного результату вищої педагогічної освіти, яке включає в себе сукупність мотиваційних, когнітивних і поведінкових складових, стали використовувати достатньо близькі, хоч і не тотожні поняття: "педагогічна майстерність", "готовність до професійної педагогічної діяльності", "педагогічна культура", "професійно-педагогічна ментальність" і тому подібне. Проте найбільше розповсюдження в сучасній науковій літературі отримало поняття "професійно-педагогічна компетентність" [8]. Більшість дослідників (О.В. Семенова, Г.М. Коджаспірова, В.І. Войтко) відзначають, що однією з найважливіших складових цього поняття, є відома тріада, яка включає професійно-педагогічні "знання, уміння й навички". Втім, існує й інший погляд, згідно з яким ступінь сформованості вмінь і навичок входить в інше поняття: "професійний рівень" [11, 13].

Необхідно підкреслити, що раніше спеціальному вивченню поняття "навички" у відповідній науково-педагогічній літературі, з питань навчання у вищій школі, приділялася менша увага в порівнянні зі "знаннями" та "вміннями". Поняття "навички" частіше застосовувалося у сфері початкової освіти (С. Єсіпов, Н.А. Мен-чинська, О.М. Пишкало та ін.). Частково це можна пояснити тим фактом, що це психолого-педагогічне поняття більшістю педагогів розглядалося по-іншому в порівнянні з його сучасним трактуванням. Воно стало досить широко використовуватися на початку ХХ ст. стосовно трудового виховання і навчання у сенсі навички якої-небудь трудової діяльності, що, зокрема, знайшло віддзеркалення в роботах П.П. Блонського [1], де йде мова передусім, про так звані "моторні" (рухові) навички, необхідні для швидкого і якісного виконання різних видів ручної праці. Слід зазначити, що подібний підхід до визначення навичок частково зберігся і в сучасній педагогічній літературі з дошкільної і початкової освіти. Втім, деякі моторні навички, необхідні для кожної сучасної освіченої людини, формуються і в пізнішому віці. Найбільш відомі з них - це навички роботи на клавіатурі комп'ютера і навички управління автомобілем.

Згодом, у 20-і роки ХХ ст. поняття навички стали використовувати в ширшому розумінні, зокрема, щодо вивчення школярами різних навчальних дисциплін [2: 155], шкільної гігієни та ін. У цьому випадку, окрім моторних, мали на увазі також сенсорні й інтелектуальні навички. Перші з них були пов'язані з умінням автоматично розрізняти букви і цілі слова при читанні, зі сприйняттям фонем мови на слух, у тому числі й іноземної. Другі, - з навичками рахунку, спостереження за показниками різних приладів та ін. [10: 15]. Подібний підхід до використання поняття навичок, як одного з інструментів, що характеризують процес і якість початкової і середньої освіти, до цього часу знаходить широке віддзеркалення у відповідній науково-методичній літературі.

Пізніше поняття "навички" все частіше стали використовувати стосовно освітнього процесу також у вищій школі (С.І. Архангельський, О.К. Маркова та ін.). У цьому випадку вони мали на увазі вже не стільки моторні й сенсорні навички (хоч і вони продовжували грати важливу роль, наприклад, при вивченні інформатики і правил користування різними автоматизованими приладами), але навички інтелектуальні, навички логічного мислення, комунікативні навички, лексичні (зокрема пов'язані з викладанням іноземних мов) навички та ін.

Втім, як відзначає А.В. Семенова, в 90-і роки ХХ ст., коли в нашій країні почав домінувати гуманістичний підхід до багатьох аспектів вищої освіти, спостерігався певний спад інтересу до використання освітньої парадигми "знання, уміння, навички" [6: 415]. Проте, вже через декілька років в контексті досліджень професійної компетентності, поняття "навички" знов увійшло в науковий обіг у роботах з проблем вищої освіти (Ю.А. Руденко, С.В. Ситнік та ін.).

Звернемося тепер безпосередньо до різних визначень поняття "навички", які представлені в сучасній психологічній і

методичній літературі. Ряд авторів (В.С. Безрукова, Г.М.Коджаспірова та ін.) трактує його передусім як дії, доведені до автоматизму, коли спосіб їх виконання не контролюється свідомістю [3: 176]. Інші, наприклад І.Я.Лернер, З.А.Решетова, С.Л. Рубінштейн, стверджують, що процеси, які відбуваються за рахунок навичок, "майже не контролюються свідомістю" [4: 33]. Таким чином, мається на увазі, що певною мірою свідомість або, скоріше, якість проміжне утворення між свідомістю і підсвідомістю, подібні процеси частково контролює. Втім, це суто психологічні і психо-фізіологічні проблеми, які й сьогодні залишаються невирішеними. Разом із тим, обидва розглянутих вище підходи до визначення поняття "навички" мають, головним чином, психологічний характер.

І нарешті, третя група дослідників (В.І. Лозова, Г.В. Троцько [5: 254], Т.А.Стефановська та ін.) вважає, що навички, це – "сталі способи діяльності учнів, автоматизовані вміння" [5: 254]. Таким чином, під навичками розуміються, головним чином вже не дії, а відпрацьовані до автоматизму вміння. Отже, загалом формування навичок відбувається в процесі вправ, які виконуються або за вказівкою вчителя, або самостійно, під впливом певних зовнішніх обставин. Подібний підхід до визначення феномена "навичок", на відміну від попередніх, носить більшою мірою методичний, ніж психологічний характер.

Оригінальне тлумачення поняття "навички" представлено в психологічному словнику за ред. В.І. Войтка, згідно з яким навички визначають як "психічне новоутворення, завдяки якому індивід, спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії" [9: 98]. Як бачимо, автор звертає увагу на такий аспект феномена навичок, як психологічне "енергозбереження" при виконанні яких-небудь доведених до автоматизму дій.

Порівняльний аналіз наведених вище визначень показує, що в сучасній методичній і психологічній літературі до наших днів не існує загальноприйнятого трактування поняття "навички". Багато в чому це можна пояснити двома різними підходами до розуміння цього інтеграційного явища, яке об'єднує в собі психологічні та методичні елементи. Відштовхуючись від цілей досліджень і загальної спрямованості науковій діяльності багатьох авторів, наприклад Л.В.Ткачук, при тлумаченні поняття "навички" підкреслюють різні аспекти цього феномена. Водночас, майже у всіх визначеннях можна виділити спільне – навички зумовлюють автоматичне виконання будь-яких дій, практично без їх раціонального осмислення.

Слід також відзначити, що в останнє десятиліття в науці значно збільшився інтерес до дослідження специфіки формування професійних навичок, зокрема в процесі вивчення іноземних мов. Це зумовлено в першу чергу зростанням значущості знання іноземних мов у різних сферах освітньої діяльності та збільшенням контактів з представниками іншомовних соціумів в умовах глобалізації. У цій галузі досліджуються і класифікуються специфічні навички необхідні для вивчення та викладання іноземних мов, їх взаємозв'язки з різними лінгвістичними вміннями, створюються інноваційні методи їх формування і т. п.

Звертаючись до класифікації навичок, можна виділити три основні підходи до цієї проблеми: психолого-педагогічний; педагогічний; професійний [11: 19].

Кожний з них враховує окремі аспекти інтеграційного психолого-педагогічного феномена, яким є навички. *Психолого-педагогічний* підхід базується на диференціації за ознаками того, які саме дії автоматизуються: м'язові, обумовлені органами чуття, пов'язані з розумовою діяльністю і т. ін. Згідно з цим виділяють три види навичок: 1) моторні; 2) сенсорні; 3) інтелектуальні.

Останнім часом, розглядаючи методику формування особистості в контексті вивчення професійної компетентності, ряд авторів (О.О.Леонт'єв, М.П. Лукашевич, Л.В.Ткачук, М.В.Туленков та ін.) стали виділяти ще один вид навичок, який характеризує визначені соціально і професійно значущі особистісні якості людини, насамперед його комунікативність, що є досить важливим для успішного вивчення іноземних мов [6: 12].

З позицій *педагогічного підходу* можливо розглядати навички, отримані в результаті домашнього виховання, а також шкільної і позашкільної освіти. Умовно їх можна розділити на соціальні і дидактичні. Перша група включає навички, пов'язані з розвитком у дітей і підлітків деяких соціально значущих якостей, спектр яких дуже широкий. До них можна віднести: навички спілкування (зі старшими і з однолітками); гігієнічні навички; навички поведінки (в суспільних місцях і навчальних закладах), навички дотримання правил дорожнього руху та інші. У свою чергу, до дидактичних навичок можна віднести навички читання, писання, усного рахунку, графіки, малювання, гри на музичних інструментах, спортивних вправ, рішення деяких математичних, фізичних і хімічних задач і т. п. Всі ці навички в певній мірі можуть бути співвіднесені з тими чи іншими навчальними дисциплінами, що вивчаються в різних освітніх установах.

Професійний підхід до класифікації навичок має на увазі вироблення навичок, необхідних у процесі різної професійної діяльності, коли їх класифікація відповідає тій або іншій професії. Проілюструємо цей підхід на прикладі професійно-педагогічних навичок викладачів іноземних мов, вироблення яких починається в період отримання студентами-філологами професійної освіти в педагогічних ВНЗ.

При класифікації навичок, які необхідно формувати в процесі вивчення іноземних мов, ряд сучасних авторів (В.В.Баркаси, С.Ю.Николаева, Н.К.Скляренко та ін.) повністю або частково використовує схему, запропоновану С.П.Шатиловим [13]. Ця схема пов'язує між собою формування основних умінь у цій галузі (уміння читати, писати, говорити і сприймати на слух іноземну мову) і відповідних навичок мовлення, до яких відносяться:

- перцептивні (техніка читання);
- слухові (фонетичний та інтонаційний слух);
- вимовні (артикуляційні та інтонаційні);
- каліграфічні та орфографічні (техніка писання).

Ряд учених (С.Ю. Николаева, М.П. Лукашевич, О.М. Семенов), дають докладну класифікацію навичок, необхідних викладачам іноземних мов. Окрім вищеперелічених, виділяються і "допоміжні" навички, які розкривають і доповнюють основні. До них відносяться: навички користування словниками; обґрунтованої здогадки; репродуктивні та рецептивні граматичні; рецептивні лексичні; ритмо-інтонаційні; слухо-вимовні [7: 319].

Подібний підхід, що розширює кількість навичок, необхідних для викладачів іноземних мов, обумовлений, на наш погляд, тим, що в понятійному просторі, який об'єднує подібні навички, можна виділити значну кількість елементів, пов'язаних з численними аспектами складного психолого-культурно-педагогічного феномена - викладання іноземних мов.

Сюди ж можна додати і суто "педагогічні" навички, необхідні будь-якому викладачу, і особливо викладачу філологічних дисциплін, наприклад, комунікативні навички і т.п. Разом з тим, згадуючи відому "бриту Оккама", не слід надмірно розширювати класифікацію таких навичок. Ми вважаємо, що найбільш оптимальним буде такий підхід до класифікації навичок, коли їх кількість і зміст буде відповідати тематиці самого дослідження.

Отже, проаналізувавши використання поняття "навички" в методичній літературі ХХ ст, розглянувши еволюцію і сучасний стан тлумачення цього феномена у відповідній психологічній та методичній літературі, ми дійшли висновку, що стає можливим виділити три основні підходи, на підставі яких здійснюється загальна класифікація навичок, що формуються в процесі навчання: психолого-педагогічний, педагогічний і професійний. Кожний з них відображає різні аспекти інтеграційного психолого-педагогічного феномена "навички".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Блонский П.П.* Педология / П.П. Блонский. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 288 с.
2. *Есипов С.* Содержание и методы работы в школе 1 ступени / С. Есипов // Педагогическая энциклопедия / Под ред. А.Г.Калашникова. – Т. 2. – М. : Работник просвещения, 1928. — С. 143–172.
3. *Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю.* Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия. — 2001. – 176 с.
4. *Лернер И.Я.* Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М. : Педагогика. — 1980.
5. *Лозовая В.И.* Теоретические основы воспитания и обучения : уч. пособие / В.И. Лозовая, Г.В. Троцко. — Харьков : НТУ "ХПИ", 2002. – 198 с.
6. *Лукашевич М.П., Туленков М.В.* Соціологія: навч. посіб. / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков [за ред. М.В. Туленкова]. – К. : Каравела, 2008. – 408 с.
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: [підручник / під ред. С.Ю. Ніколаєвої]. – К. : Левніт, 2002. – 328 с.
8. Педагогіка вищої школи : [за ред. З.Н. Кур-лянд]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
9. Психологічний словник : [за ред. В.І. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
10. *Решетова З.А.* Навыки / З.А. Решетова // Российская педагогическая энциклопедия. — М. : БРЭ, 1999.– Т. 2. – С. 15–16.
11. *Ситнік С.В.* Роль комунікативної компетентності в педагогічній взаємодії / С.В. Ситнік // Наука і освіта. – 2008. — №3. – С.14–21.
12. *Ткачук Л.В.* Розвиток психологічної компетентності майбутніх фахівців / Л.В. Ткачук // Наука і освіта. – 2007. — №8-9. – С. 186–189.
13. *Шатилов С.Ф.* Методика обучения немецкому языку в средней школе / С.Ф. Шатилов. – М. : Просвещение, 1986. – 222 с.

Подано до редакції 29.04.09

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается современное трактование феномена "навыки" в соответствующей методической и психологической литературе.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається сучасне трактування феномена "навички" у відповідній методичній та психологічній літературі.

SUMMARY

The article analyses the modern state of treating the phenomenon "skills" in methodical and psychological literature.

Ключевые слова: навыки, профессионально-педагогические навыки.

Ключові слова: навички, професійно-педагогічні навички.

Keywords: skills, professional pedagogical skills.
